

Šola je zgradba s štirimi stenami – in prihodnostjo vmes.
Lon Watters

ZGODOVINA ŠOLSTVA

APRIL 2024

O POBLIKACIJI

V uvodnem delu je predstavljen opis šolstva – nekoč in danes – v občini Vransko in Tabor. Časovni trak vključuje:

- Temelje »učiln« zidanih
- Čas Habsburške monarhije (1526–1805)
- Avstrijsko cesarstvo (1804–1869)
- Čas Ilirskih provinc (1809–1813)
- Avstro–Ogrska monarhijo (1869–1918)
- Začetki jugoslovanstva (1918–1945)
- Obdobja prekletstev vseh vojn
- Samostojno Slovenijo (1991–)

Glede na to, da sta šola na Vranskem in v Taboru pod istim vodstvom, vsaka pa pod svojo streho, so dogodki in dogajanja predstavljeni po šolskih okoliših:

- I. NEKOČ IN DANES na VRANSKEM**
- II. NEKOČ IN DANES v TABORU**
- III. NEKOČ v LOKAH pri TABORU**

Objavljeni podatki, slikovno gradivo in fotografije so pridobljeni z iskanjem po muzejskih virih, z zbiranjem in preverjanjem informacij iz raznih gradiv, uporabe dokumentov ter fotografij iz osebnega arhiva ter pisna in slikovna gradiva, dostopna na spletni strani.

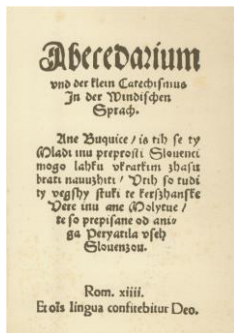
UČILNE ZIDANE VRANSKE INU FARE TABORSKE

TEMELJI »UČILN« ZIDANIH

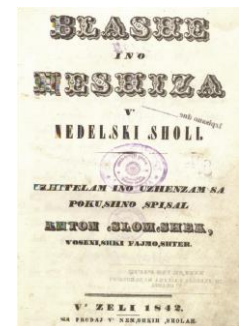
»STOJI UČILNA ZIDANA, POD NJO JE STARA JABLANA, TA JABLANA JE VOTEL PANJ ...« Tako glasi izvorna pesem, ki jo je leta 1877 prepesnil in objavil Fran Levstik pod naslovom Siničja tožba; mnogo mnogo kasneje, leta 1982, pa jo je uglasbil kantavtor in kitarist Tomaž Domicelj.

Mirno in ponosno lahko rečemo, da so prve »nastavke« za učilne zidane »tlakovali« **Brižinski spomeniki** (zapisani po slovensko) nekje med letoma 972 in 1039. Izjemen je tudi primer rabe takratnega slovenskega jezika pri obredu ustoličevanja karantanskih knezov na **Knežjem kamnu** na Krnskem gradu za časa **Karantanije**, med leti 578 in 1180. S pokristjanjevanjem Slovencev so v samostanih nastali najstarejši »tipi šol« - **samostanske šole**. Pozneje, v župnijah in škofijah, pa še **župnijske in stolne šole** (cerkvene šole).

»**Temeljni kamen**« učiln zidanih na Slovenskem pa je položil reformator Primož Trubar (1508–1586) s prvima natisnjenima knjigama v slovenskem jeziku, **Abecednikom** in **Katekizmom**¹

(1550). Oba sta pomembna za nastanek pisane knjižne slovenščine ter razvoj in obstoj slovenskega jezika. Že takrat je Trubar v Katekizmu vizionarsko zapisal: **STATI inu OBSTATI** - in mi smo **OBSTALI**.

Tudi Valentin Vodnik (Ilirske province, 1809–1813) in Jernej Kopitar (Avstrijsko cesarstvo, 1813–1867) sta svoje sogovorce upravičeno prepričevala, da smo Slovenci **samostojen narod** s samostojnim, svojim, **slovenskim jezikom**.

Za razvoj šolstva so bile pomembne **nedeljske šole**, v katerih so se učenci lahko učili po slovensko in slovensko, predvsem na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Za vsebino pouka v nedeljskih šolah je Anton Martin Slomšek (1800–1862), poznejši lavantinski in mariborski škof ter prvi svetnik med Slovenci, spisal učbenik »**Blaže in Nežica v nedeljski šoli**« (1842), kot nekakšen **leksikon za podeželje**.

Vsekakor pa lahko med »tlakovalce« poti in »polagalce« temeljnih kamnov slovenskega šolstva omenimo številno »občestvo« zavednih Slovencev, med katere sodi tudi na Vranskem rojeni šolnik, sadjar, pionir šolskega hranilničarstva **Peter Musi** (26. junij 1799–6. marec 1875)².

I. ČAS HABSBUŠKE MONARHIJE (1526–1805)

V času **Habsburške monarhije** je bilo šolanje **neobvezno** in je potekalo zgolj v samostanskih, župnijskih in stolnih »šolah«, ki pa **niso bile javne**. Šole je pretežno ustanavljala cerkev, izjemoma pa večje mestne uprave za poklicne potrebe.

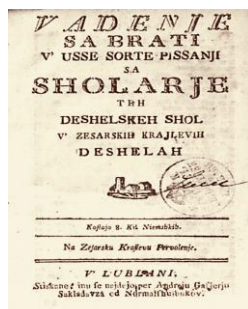
II. AVSTRIJSKO CESARSTVO (1804–1869)

Šele prosvetljena absolutista cesarica Marija Terezija (vladala od 1740 do 1780) in njen sin cesar Jožef II. (vladal od 1780 do 1790) sta uvedla **splošno šolsko obveznost** za vse otroke v starosti od **6 do 12 leta**. Poučevanje je prevzela država in s tem je cerkev postala podrejena državi. Leta 1774 je cesarica izdala splošno šolsko naredbo, **prvi šolski zakon**, ki je bil tri leta kasneje preveden tudi **v slovenščino**.

Na njeno pobudo so nastale v avstrijskih deželah, s tem tudi na Slovenskem, tri vrste javnih šol, in sicer:

- **enorazredne** »trivialke« na podeželju; v njih so se otroci učili pisati, brati, računati, imeli pa so tudi ure verouka;
- **trirazredne** »normalke«, v večjih mestih in trgih;
- **štirirazredne** »glavne šole«, v glavnih deželnih mestih.

V tistem času je v teh šolah potekalo učenje pretežno v nemškem jeziku ob pomoči nemško spisanih učnih knjig.

»Vadenje sa brati³« je dvojezični nemško-slovenski učbenik, ki ga je spisal **Blaž Kumerdej** (1738–1805) za pouk v **nedeljskih šolah** na Slovenskem, kjer so se lahko urili v slovenskem jeziku. Izšel je v Ljubljani leta 1778. (Narodni muzej Slovenije)

»Bukuvze sa Rajtengo⁴« je prva slovenska računica za pouk v osnovni šoli. Izšla je v Ljubljani leta 1781. (Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana)

III. ČAS ILIRSKIH PROVINC (1809–1813)

V obdobju **ilirskih provinc**, katerih sedež je bil v Ljubljani, se je okrepila vloga slovenščine v **elementarni šoli**. S šolskim letom 1810/11 pa je bila uvedena **enotna štirirazredna osnovna šola** in prvič pri nas izenačena možnost elementarnega šolanja za vse otroke. Na osnovnih šolah in nižjih gimnazijah pa je bila uvedena **slovenščina** kot učni jezik.

IV. AVSTRO-OGRSKA MONARHIJA (1869–1918)

V **Avstro-Ogrski monarhiji** (imenovana tudi Avstro-Ogrsko cesarstvo ali dvojna monarhija) je bila leta **1869** uveljavljena **osemletna šolska obveznost** od **6. do 14. leta** starosti otrok. Delila se je na **štiriletno nižjo** in **višjo stopnjo** z delno uporabo »deželnega« jezika, torej tudi **slovenščine**.

S porastom števila učencev so se pričele širiti šole od **enorazrednice** pa vse do **osemrazrednice** (tudi na Vranskem, Taboru in Loki).

V **enorazredni šoli** so bili pri pouku **vsi učenci v enem razredu** in jih je učil samo **eden učitelj**. Tako so učenci obiskovali pouk v istem razredu **vseh osem let** in so vsako leto samo menjali učno skupino.

V **osemrazrednici** pa so učenci prehajali iz razreda v razred in so jih poučevali različni učitelji. 8-letna šolska obveznost, z možnostjo skrajšanja na šest let, pa je bila uveljavljena s šolskim zakonom iz **maja leta 1869**.

V. ZAČETEK JUGOSLOVANSTVA 1918 - 1945

DRŽAVA SHS – KRALJEVINA SHS (1918–1929)

Po razpadu monarhije zaveje bolj »južni veter«. V novoustanovljeni **Državi SHS** (Slovencev, Hrvatov in Srbov, 29.10.1918–1.12.1918), ki se je po enem mesecu preimenovala v **Kraljevino SHS** (Srbov, Hrvatov in Slovencev, 1.12.1918–3.10.1929) je takratna oblast samo nekoliko nadgradila šolsko zakonodajo Kraljevine Srbije iz leta 1904.

Že takrat se je izoblikoval mit takratne prve Jugoslavije, ki je glasil nekako takole:
»Srbi **vladajo**, Hrvati **razpravljajo**, Slovenci **plačujejo**«.

Iz ohranjenih šolskih listin pa je razvidno, da se je še vedno uporabljala zakonodaja bivše monarhije.

KRALJEVINA JUGOSLAVIJA (1929–1943 oz. 1945)

Takoj ob »rojstvu« Jugoslavije je bil ukinjen pouk nemščine in uveden pouk srbohrvaščine in pisanje cirilice. Posamezna učna ura je trajala 60 minut; 45 minutna učena ura je bila uvedena šele leta 1935.

Šele po nastanku Kraljevine Jugoslavije je bil sprejet **Zakon o narodnih šolah** (1929).

Po tem zakonu je bilo uvedeno **obvezno osemletno šolanje**. Narodne šole so bile:

- **osnovne šole**, ki so trajale **štiri leta** (prvi, drugi, tretji in četrti razred) in
- **višje narodne šole**, ki so tudi trajale **štiri leta** (prvi, drugi, tretji in četrti razred) do **dopolnjenih 14 let starosti** učencev.

Z zakonom je bilo tudi določeno, da je moral vsak učenec **končati 4 leta osnovne šole**. Namesto obiskovanja **višje narodne šole** so lahko učenci po končanem 4. razredu osnovne šole obiskovali:

- **meščansko** ali
- **srednjo** ali
- **strokovno šolo**.

Učenci, ki so se učili rokodelstva (obrta) pred izpolnjenim **14. letom starosti** ali so obiskovali **obrtno-trgovsko šolo**, so bili oproščeni obiskovanja **višje narodne šole**.

Z zakonom je bilo tudi določeno, da se lahko v krajih, kjer je **od 10 do 20** šoloobveznih otrok, ustanovijo začasne **»ambulantne šole«** (nižje organizirane šole).

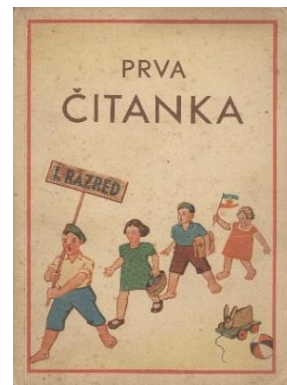
JUGOSLAVIJA (1945–1991)

S sporazumom Tito–Šubašić je 9. maja 1945 nastala nova Jugoslavija, ki se je v nadaljevanju preimenovala trikrat:

- **DEMOKRATIČNA FEDERATIVNA JUGOSLAVIJA** (DFJ, 10.8.1945–29.11.1945)
- **FEDERATIVNA LJUDSKA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA** (FLRJ, 29. 11. 1945–7.4.1963)
- **SOCIALISTIČNA FEDERATIVNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA** (SFRJ, 1963–25.6.91/27.4.1992)

S priključitvijo Primorske se je »južnemu vetru« pridružil še »burja«, ki je začela pometati vse povprek. Med prvimi ukrepi je bilo poddržavljanje vseh zasebnih šol, ki so jih prej upravljali cerkveni redi.

Povojno obdobje v šolstvu je bilo obdobje improviziranja, eksperimentiranja, nenehnih sprememb, preimenovanj, združevanja in razdruževanja. Ker je bilo v službi utrjevanja komunistične totalitarne oblasti in uresničevanja njenih ideoloških ciljev, je partijski režim na dogajanje v vzgoji in izobraževanju vseskozi skrbno pazil. S tem je celotni šolski sistem podpiral takratno režimsko oblast. Vsak poseg in vse spremembe v sistemu je ocenjeval in tehtal z vidika ideoloških ciljev in koristi pri utrjevanju svoje oblasti.

Zaradi pomanjkanja šolnikov in šolskih prostorov je Titova oblast sprejela **leta 1946** temeljni zakon o **sedemletnem obveznem šolanju**, kar je za Slovenijo predstavljalo korak nazaj⁵.

Šola je bila organizirana kot:

- **štirirazredna** osnovna šola in
- **trirazredna** višja osnova šola, ponekod nižja gimnazija.

Verouk, kot **obvezen** učni predmet, je leta 1945 postal **prostovoljni izbirni** predmet, leta 1952 pa **odpravljen** iz osnovne šole. Svet za znanost in kulturo Jugoslavije je sklenil, da ga naj »nadomestik« nov predmet družbena in moralna vzgoja. Tako je en idejno zasnovan predmet umakniti drugemu idejnemu predmetu⁶.

Leta 1950 je bila ponovno uvedena **osemletna** šolska obveznost. Del **sedemletk** se je preoblikoval v štiriletno **osnovno šolo** in štiriletno **nižjo gimnazijo**⁷.

Druge osnovne šole pa so bile tako imenovane **nižeorganizirane osnovne šole**, predvsem na odročnejših krajih podeželja. Šele **8. oktobra 1953** je bilo z odlokom potrjeno obvezno **osemletno** šolanje od **7. do 15. leta** starosti otrok, kar pa je že imelo v Sloveniji več kot stoletno tradicijo.

Z **Zakonom o osnovni šoli**, ki je izšel **1. oktobra 1959**, šola postane enotna socialistična družbena ustanova. Nastajale so popolne osemletke in štiriletne podružnične osnovne šole; množično pa so ukinjali nižeorganizirane enorazredne šole.

Predšolska vzgoja pa je bila leta 1946 zasnovana po sovjetskem vzoru, imenovana:

DOM IGRE IN DELA.

PREKLETSTVO VSEH VOJN

Prvo svetovno vojno, »**monstrum**« novega veka, uničenje nad uničenji, je nasledila še večja in še mnogo okrutnejša druga svetovna vojna.

Že vsega začetka pa do današnjega časa je poučevanje, učenje in šolski sistem krojilo prekletstvo **vsakokratne vojne**. Pred več kot 2000 leti je Mark Tulij Ciceron (106–43 pr. n. št.) zapisal, da je vsaka vojna »**tekmovalje ob uporabi sile**«. Neverjetno. Kako se tudi danes popolnoma nič ne naučimo.

Ob tem nam je lahko popolnoma jasno **kakšne** nravi so »tekmovalci«, **kateri** so njihovi nameni in da **jim ni mar** za povzročene posledice in za življenja ljudi.

Še bolj žalostno pa je, da častimo »**heroje preteklosti**«, jim postavljamo monumentalne spomenike in obeležja z namenom, da se to »naj ne bi« nikoli ponovilo.

Sicer pa je stanje vojnega časa na najlepši možni način opisal Collodijev vnuk, ki je napisal "**Ostržkovo srce. Nove pustolovščine slavne lesene lutke**". Dogajanje je postavil v obdobje med **majem 1915** in **smrtjo Franca Jožefa**. Poudarek v zgodbi ni bil več **Ostržkov nos**, ki je rasel ob vsaki laži, temveč **lesene noge in roke**, ki so v prenesenem pomenu

spominjale na amputacije kot posledico vojnih ran⁸.

Tudi rana od razkosanosti slovenskega narodnega ozemlja se še do danes ni popolnoma zacelila. Po prvi svetovni vojni so si po Rapalski pogodbi pridržali zahodno slovensko ozemlje Italijani, po Triatlonski pogodbi pa so bili »odrezani« od Prekmurja porabski Slovenci in del štajerskih Slovencev. Koroška, jedro zgodnje srednjeveške Karantanije z Gosposvetskim poljem, zibelka slovenstva, pred plebiscitom razdeljena na cono A in cono B, je kljub prizadevanjem generala Rudolfa Maistra in njegovih soborcev, po plebiscitu pripadala Avstriji.

Tudi za **drugo svetovno vojno** lahko rečemo, da se zgodovina ponavlja. Že takoj ob začetku vojne so naše slovensko narodno ozemlje ponovno razkosale štiri okupatorske države: Nemčija, Kraljevina

Italija, Kraljevina Madžarska in Neodvisna država Hrvaška (NDH). Pri razkosanju Štajerske so že pred začetkom vojne sodelovali nemški nacionalisti, ki so pomagali pripraviti vse potrebno za uresničitev »firerjev« okupatorske želje.

Nasilno potujčevanje se je takoj pričelo s prevzemanjem šol in ustanavljanjem vrtcev, z uvajanjem okupatorskega jezika in nameščanjem tujega šolskega kadra.

Novoustanovljeni otroški vrtci in šole pod okupacijo so postale osnovne postojanke za prevzgojo

slovenskih otrok in mladine. Vsi prebivalci, ki so med okupacijo opravljali kakršnokoli javno storitev, so morali obiskovati večmesečni tečaj iz pisanja in iz govora v okupatorjevem jeziku, za kar so prejeli prikazana potrdila.

Tuji učitelji na okupiranem slovenskem ozemlju so v nemških šolah uporabljali vnaprej prirejane šolske učениke.

Potrdilo o opravljenem pisnem tečaju nemškega jezika.

Potrdilo o opravljenem govornem tečaju nemškega jezika.

(Arhiv Jože Marko.)

Naslovnica in slika Bleda iz knjige: Für kleine Leute.

V učbeniku z naslovom **Für kleine Leute**⁹ (Za male ljudi/za majhne ljudi) je natisnjena slika, ki spominja na Bled.

Te »bralne začetnice za male ljudi« so očitno natisnili z namenom potujčevanja slovenskih otrok.

Družinska knjiga iz leta 1941 (Arhiv Jože Marko.)

Z istim namenom so tudi prebivalcem Štajerske vročali nemške »družinske knjige«, ki so bile predhodno pripravljene na osnovi nemškega enotnega družinskega registra.

Šolskim zgradbam je bilo v večini primerov prizaneseno. Učiteljstvo in vsi tisti, ki bi lahko kakor koli ovirali ponemčevanje, so bili po večini izseljeni v Srbijo ali v NDH ali odpeljani v nemška taborišča.

Na osvobojenih področjih okupirane Slovenije pa je ilegalna revolucionarna oblast uspešno organizirala **partizansko šolstvo**.

Po 45 letih se je ponovno **zaiskrilo**. Pričela se 10-dnevna »vojna za Slovenijo«.

VI. SAMOSTOJNA SLOVENIJA

Kratka – vendar zelo intenzivna pot slovenskega osamosvajanja – od plebiscita, preko osamosvojitvene vojne do razglasitve polne samostojnosti (25. junij 1991) in do mednarodnega priznanja.

V Ustavi Republike Slovenije, ki je bila sprejeta 23. decembra 1991, so zapisani temelji nove ureditve šolstva. Že februarja 1992 je takratno Predsedstvo RS sprejelo Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja – ZOFVI, ki se je uporabljal do leta 1996. Od leta 1996 do danes je sledilo kar 16 sprememb, predvsem upravljavskih (objavljenih v Uradnih listih od črke A do P).

Omembe vreden pričetek postopnega uvajanja devetletke z razdelitvijo na tri šolska obdobja:

- **prva triada** – od 1. do 3. razreda,
- **druga triada** – od 4. do 6. razreda,
- **tretja triada** – od 7. do 9. razreda.

Devetletka se je uvajala postopno od šolskega leta **1999/2000** do konca šolskega leta **2008/2009**.

Osnovnošolsko izobraževanje v Sloveniji je obvezno in se financira iz javnih sredstev. Organizirano je kot enotna devetletna osnovna šola za učence od **6. do 15. leta starosti**. Izvajajo ga **javne** in **zasebne osnovne šole s koncesijo** ter zavodi za vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami, za odrasle pa organizacije za izobraževanje odraslih. S tem je bila tudi ukinjena takratna **mala šola**, ki se je izvajala v vrtcih. Šole so po statusu **samostojne** ali **matične**, ki imajo eno ali več **podružnic** na različnih lokacijah.

Zakon o osnovni šoli omogoča učencem zaradi utemeljenih razlogov tudi **šolanje na domu**.

Čeprav se nam morda na prvi pogled zdi, da so šole že od nekdaj, da je šolanje proces, skozi katerega vseskozi hodi človeška družba, pa je **šolski sistem**, kakršnega si pod tem pojmom predstavljamo danes, šele »izum« novega veka. Vzporedno s tem so se »izumljali« tudi posamezni izrazi ali poimenovanja.

Prostor šolanja se je nekoč imenoval **učilna**, pozneje **učna soba**, danes pa ta prostor imenujemo **učilnica**.

Zgradba z učilnicami je šolska zgradba ali, kot ji na kratko rečemo, **šola**. Nekoč je bila to **ljudska šola** - ljudska osnovna šola – danes pa jo imenujemo kar **osnovna šola**, tudi osemletka, devetletka. Tako označujemo tudi stopnjo izobrazbe in rečemo, da ima končano osnovno, srednjo, višjo in visoko šolo. V strokovnem jeziku pa jo s skupnim izrazom označujemo kot **vzgojno-izobraževalna ustanova**, ki omogoča

učencem, dijakom, študentom pridobivati organizirano, sistematično znanje in spretnosti. Znanja, vednosti in spretnosti so jim pomagali pridobivati z poučevanjem šolniki ali – kot jim danes rečemo – učitelji, profesorji ali predavatelji. Iz šolskih listin je moč razbrati, da je z uvedbi obveznega šolanja vodil ali upravljal šolo **vodja šole**, med vojnama imenovan **upravitelj šole**. V obdobju socializma pa so upravitelji postali **ravnatelji**, kot jih še danes poimenujemo.

V tem članku je prikazan orisan razvoja šolstva v **širšem slovenskem prostoru**. V nadaljevanju pa je pozornost posvečena rasti in razvoju šolstva v takratnih dveh farah, v današnji občine **Vransko in Taboru**.

Sedaj pa malo za šalo – malo zares.

Ker je bil moj oče iz **Šentjurja pri Taboru** (Žilnikov iz Podloga), mama pa iz **Šentjurja pod Rifnikom** (Osetova z Rifnika), sem se »imel«, oziroma se še »imam« za
Vranšana – Šentjurčana^{na kvadrat}.

V nadaljevanju sledi zapis o šolstvu:

- na **Vranskem nekoč in danes**,
- v **Taboru nekoč in danes** in
- v **Lokah pri Taboru nekoč**.

VIRI

^{1,3,4} **Šolstva na Slovenskem**; avtor Stane Okoliš; izdajatelj Slovenski šolski muzej - Ljubljana, 2008

² Wikipedija: https://sl.wikipedia.org/wiki/Peter_Musi

⁵ **Zgodovina šolstva na Slovenskem** / Stane Okoliš; Slovenski šolski muzej - Ljubljana, 2008, stran 133

⁶ **Sledi šolskega razvoja na Slovenskem**/GABRIČ, Aleš - Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009, stran 160

⁷ **Zgodovina šolstva na Slovenskem** / Stane Okoliš; Slovenski šolski muzej - Ljubljana, 2008, stran 119

⁸ "Poti velike vojne - Potovanje v zgodovino" (A Grande Guerra 1914-1918); **Osnovne šole med prvo svetovno vojno**;
<http://www.itinerarigrandeguerra.com/code/42965/Osnovne-sole-med-prvo-svetovno-vojno>

⁹ **Lesefibel für kleine Leute** /verfasst von Gottfried Linder und Gustav Kaufmann; Bilder und Textskizzen von Trudi Purtscher; Schrift von Franz Riess; herausgegeben von der Gauverwaltung des NSLB Kärnten -
<https://collections.ushmm.org/search/catalog/bib147696>

Dogôdki župnije Vranske/ Ivan Gabršček, okrajni tajnik na Vranskem; *Ob 20-letnici uvrstitve Vranskega med cesarske trge - VRANSKO, 1888; Tiskarna sv. Či rila v Mariboru*

